



An Evaluation on Yahya Benekay's Article Series "On The Roads To The Southeastern Anatolia" Published in Varlık Magazine

Sümeyye Toklucu^{1,a,*} Betül Görkem^{2,b}

¹ Institute of Social Sciences, Erciyes University, Kayseri, Türkiye

² Department of Turkish Folklore, Faculty of Letters, Erciyes University, Kayseri, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 11/07/2023

Accepted: 25/12/2023

ABSTRACT

With the Republic, the new Turkish state encouraged the collection and research of Turkish folklore materials from Anatolia. Periodicals became an organ where these researches were published and discussed. Published in 1933 by Yaşar Nabi Nayır, Varlık was a magazine in which intellectuals wrote and discussed their observations of Anatolia. Between 1958 and 1962, Yahya Benekay published a series of articles titled "On the Roads of the Southeast" in this magazine. In 1963, this series was awarded the "Turkish Language Association Interview Award". The series included both the rituals and beliefs of the local people and the legends believed/remembered by the civil servants traveling to those regions. Despite this, Benekay's series of articles have not been analyzed in terms of folklore before. In our study, the legends and myths in the series are classified, and the perspectives of the local people and civil servants on the narratives are tried to be conveyed with an unbiased eye.]

Keywords: Yahya Benekay, Varlık Magazine, Legend, Southeastern Anatolia

Yahya Benekay'ın Varlık Dergisinde Çıkan "Güneydoğu Yollarında" Adlı Yazı Serisinin Değerlendirilmesi

Süreç

Geliş: 11/07/2023

Kabul: 25/12/2023

Copyright



This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

ÖZ

Cumhuriyetle birlikte yeni Türk devleti, Anadolu'dan, Türk folklor malzemelerinin derlenmesini ve araştırılmasını teşvik etmiştir. Süreli yayımlar bu araştırmaların yayımlanıp konuşulduğu bir organ olmuştur. 1933 yılında Yaşar Nabi Nayır tarafından çıkarılan Varlık dergisi de aydınların Anadolu gözlemlerini yazdıkları, tartıştıkları bir dergidir. Bu dergide 1958-1962 yılları arasında Yahya Benekay tarafından "Güneydoğu Yollarında" başlıklı yazı serisi çıkarılmıştır. 1963'de bu seri "Türk Dil Kurumu Ropörtaj Ödülü"ne layık görülmüştür. İçerisinde hem yerel halkın ritüel ve inançları hem de o yörelere giden memurların inandıkları/aktardıkları efsaneler bulunmaktadır. Buna rağmen Benekay'ın yazı serisi folklor açısından daha önce incelenmemiştir. Çalışmamızda yazıdaki efsaneler ve mitler tasnif edilmiş, yerel halkın ve memurların anlatılara bakış açıları tarafsız bir gözle aktarılmaya çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Yahya Benekay, Varlık Dergisi, Efsane, Güneydoğu Anadolu

^a smye.tklc@gmail.com

^{ib} https://orcid.org/ 0000-0003-4156-4622

^b betulaydogdu@gmail.com

^{id} https://orcid.org/ 0000-0003-0838-5761

How to Cite: Toklucu, S., Görkem, B., (2023) An Evaluation on Yahya Benekay's Article Series "On The Roads To The Southeastern Anatolia" Published in Varlık Magazine, *CUJOSS*, 47(2): 285-294

Folklorun Dönemleri

Çalışmamızın Türk folkloru açısından önemini daha iyi anlaşılabilmesi için Türk folklorunun tarihi sürecine kısaca değindik. Türk folklorunun ayak sesleri, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde duyulmuş ve devletin siyasi varlığı ile dönemin şartlarına birebir bağlı olarak ilerlemiştir. Dursun Yıldırım'ın, temellerini "mahallileşme hareketi" olarak gördüğü Türk folklor çalışmaları, Tanzimat Fermanı ile yeni bir forma kavuşmuştur. Yıldırım, bu tarihten günümüze dek Türk folklorunun gelişim aşamalarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Örtülü Devre: 1839-1908

2. Türkçü Devre: 1908-1920

3. Sentezci Devre: 1920-1938

4. Dergici Devre: 1939-1966

5. Bilimci Devre: 1966'dan günümüze kadarki zaman" (2016: 104).

Türk folklorunun beş devresini, detaylı olarak, açıklamak ve değerlendirmek çalışmamızın kapsamını aşacağından burada lüzum görülmemiştir. Çalışmamızda, Varlık dergisinin yayım hayatına başladığı "sentezci devre" ve "Güneydoğu Yollarında" yazı serisinin yayımlandığı yılları içermesinden dolayı "dergici devre" ele alınıp değerlendirilmiştir.

Sentezci Devre 1920-1938

1933'de yayım hayatına başlayan Varlık dergisi, Türk folklorunun sentezci devresi içinde ilk sayılarını okuyucuya sunmuştur. Sentezci devre, yeni bir meclisin kurulduğu, yeni bir Türkiye'nin olduğu 1920'de başlamıştır. Son bulunduğu 1938'de ise Atatürk vefat etmiştir. On sekiz yıllık süreç içerisinde her şey yeniden inşa edilmiş, bu inşanın temelini ise yerli ve millî olma harcı dökülmüştür. Muasır medeniyetler seviyesine çıkmanın taklitten daha öte gerçek bir doğallık ve kimlik ile olacağı anlaşılmıştır. Bundan dolayı folklor, devlet desteğini bu dönemde almıştır. Sanatta, müzikte, modada, ekonomide, bilimde, kendi imzasını oluşturmak isteyen yeni bir yapılanma süreci başlamıştır. Bu dönem içerisinde "Folklor, çağdaş Türk devletinin kültür yapısını oluşturmada yararlanılacak bir ham madde ambarı biçiminde değerlendirilir." (Yıldırım, 2016: 105).

İnkılâplar dönemi olarak anılan bu süreç içinde, 1920 yılında Hars Dairesi ile yurttaki folklor ürünlerinin tespiti resmî olarak başlamıştır. 1924'te İstanbul Üniversitesinde Türkiyat Enstitüsü kurulmuş, başkanlığını Mehmet Fuat Köprülü yürütmüştür. 1927'de Anadolu Halk Bilgisi Derneği, 1932'de Halk Evleri kurulmuştur (Yıldırım, 2016: 98-100).

Bu dönemde, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Turancılık'a karşı "Anadoluculuk" akımı başlamıştır. Savaşlar sonucu verilen kayıplarla Anadolu temel coğrafya hâline gelmiştir. Vatanın Anadolu olması bu akımın çıkma sebeplerinden birisidir. Savaş sonrası işgallerin devam etmesi ile Anadoluculuk akımı güçlenmiştir. Hilmi Ziya

Ülken ve arkadaşları tarafından çıkarılan "Anadolu Mecmuası" bu fikri yaymayı amaçlamıştır (Türkcan, 2001: 80).

Cumhuriyet, zıtlıkları birleştiren, yerliliği ve Batıcılığı aynı potada eriten bir düşünüş yapısı oluşturmaktadır. Bununla birlikte alfabenin de değişmesi, yayım dünyasına önemli bir rol yaratmaktadır. Sentezci kimliğiyle öne çıkan, incelememizin kaynağı olan, fikir ve sanat dergisi Varlık, bu devre içinde, 1933'te, yayım dünyasına katılmıştır (Deniztekin ve Ercan, 2010: 10-20).

Dergici Devre 1939-1966

Yahya Benekay'ın Varlık dergisindeki "Güneydoğu Yollarında" adlı yazı serisi, 1958'den 1962'ye dek, çoğunlukla, iki sayıda bir yayımlanmıştır. Bu yıllar Türk folklorunun dergici devresine denk gelmektedir. 1939'da başlatılmış olan bu devre, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Millî Folklor Araştırma Enstitüsü'nün kurulduğu 1966'ya dek sürmüştür. Yirmi yedi yıllık bu süreçte ülkenin her alanında büyük sarsıntılar ve değişimler yaşanmıştır. Köy Enstitüleri kurulmuş ve kapatılmış, II. Dünya Savaşı yaşanmış, 1946'da çok partili hayata geçilmiş, çok partili hayatın somut göstergesi olarak 1950'de ilk kez Cumhuriyet Halk Partisi dışında bir parti, Demokrat Parti, iktidara gelmiştir. On yıl sonra 1960 askerî darbesi yaşanmış, hemen ardından 1924 anayasası yerine 1961 anayasası kabul edilmiştir. Bütün bu sosyo-kültürel ve politik dalgalanmalar folklor çalışmalarını da etkilemiştir.

Cumhuriyet'in istediği, ihtiyaç duyduğu toplumu oluşturmak ve okuma yazmanın yaygınlaşması amacıyla dergi ve gazetelerde artış yaşanmaktadır. Yurttaki yapılan derleme, inceleme ve gezi yazıları dergi ve gazetelerde yayınlamakta, aydınlar "*halkın terbiyesi*", "*ırkın istifası*" (Varlık, 1933, S. 8: 4) için gerekli olan tartışmaları yine buralarda yürütmektedirler. Kimi dergiler bu dönemlerde halkiyat çalışmaları için bir okul görevi görmektedir. "*Folklor okulu*" olarak nitelendirilen önemli dergiler bulunmaktadır. Bunlar arasında İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından, 1929-1942 arasında çıkarılmış "*Halk Bilgisi Haberleri*" dergisi, 1943-1946 arasında çıkmış "*Folklor Postası*" dergisi, 1949-1980 arasında çıkmış olan "*Türk Folklor Araştırmaları*" dergisi bulunmaktadır (Yıldırım, 2016: 98-106).

Dergici devrede, 1948'de Pertev Naili Boratav'ın Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki halkbilimi kürsüsü kapatılmış, çalışmalar durdurulmuştur (Oğuz vd., 2014: 30-49). Bu tarihten sonra bile dergiler de folklor çalışmaları yayınlamaya devam etmiştir. Varlık Dergisi de bu bağlamda elini taşın altına koyan dergilerdendir.

Varlık Dergisi

Varlık dergisi, 1933 yılında sentezci devrede yayımına başlamıştır. Yedi Meşaleciler şiir akımı içinde olan Nahit Sırrı, Sabri Esat Siyavuşgil ve Yaşar Nabi Nayır tarafından Ankara'da çıkartılmıştır. Kısa bir süre sonra Nayır, derginin

tek sorumlusu olmuştur (Filiz Deniztekin, Kişisel Görüşme, 5 Aralık 2022). Sanat dünyasındaki **“boşluğu doldurmak”** amacıyla yayım hayatına girdiğini ifade eden Varlık, doğduğu dönemin sentezci anlayışını benimsemektedir. Dergide Albert Camus’nün edebiyat konuşmalarını gören okur sonraki sayfada Mahmut Makal’ın köyündeki insanlara rastlayabilmektedir. Tiyatro, müzik, edebiyat, resim, tartışma, eleştiri, hikâye, şiir, mimarî, ekonomi, çeviri, röportaj gibi hemen hemen her alanda yazılar bulunmaktadır.

Varlık, 1946 yılında Yaşar Nabi Nayır’ın evini satması ile Ankara’dan İstanbul’a taşınmış ve yayınevi olarak yeni bir kimlik kazanmıştır. Ömrü boyunca gördüğü tarihsel süreçleri yansıtmıştır. Dergi, sayılarını bazen on beş günde bir, ekonomik kriz ve zamlardan dolayı, bazen ayda bir, II. Dünya Savaşı gibi küresel problemlerden dolayı da bazen iki ayda bir çıkarabilmektedir. Bütün sorunlara karşın, kimi zaman sayılarını azaltsa da yayım hayatını hiçbir zaman sonlandırmamıştır. Yaşamı boyunca birçok edebî akımın doğuşuna ve bitişine ev sahipliği yapmış, birçok kitap çıkarmış ve her türlü sanat adımının takipçisi olmuştur (Deniztekin ve Ercan, 2010: 14-53). Varlık dergisi 2023 temmuz ayında 90 yaşına girmiştir.

Kendini **“Atatürkçü ve inkılâpçı”** olarak niteleyen Varlık, **“halk edebiyatına olan alâka ve vaktini arttırmayı başlıca şart”** saydığını belirtmektedir (Varlık, 1943, S. 343: 2) (Varlık, 1936, S. 63: 4). Çünkü Varlık’a göre halkın seviyesi yükseldikçe Cumhuriyet muvaffak olabilecektir. Dergi, halk bilimine olan ilgisinin bir göstergesi olarak, Yahya Benekay’ın **“Güneydoğu Yollarında”** yazı serisi gibi derleme niteliği taşıyabilecek yazıları bünyesinde barındırmıştır. Bu yazılar, basit birer gezi yazısından öte, beraberinde çeşitli derlemeleri, gözlenen kültürel ananeleri, birebir tanık olunan olaylar içinde dönemin hayatını okuyucularına sunmaktadır.

İşte bu çalışmada Yahya Benekay’ın Varlık dergisinde 1958’de başlayıp 1962’de sonlandırdığı 34 sayıda farklı alt başlıklarla yer verdiği **“Güneydoğu Yollarında”** adlı yazı serisi incelenecektir. **“Güneydoğu Yollarında”** adlı yazı serisi Romen harfleriyle birden 36 ya dek numaralandırılmıştır. Ancak, çoğunlukla iki sayıda bir çıkan bu seride, 486. sayıda çıkan **“Güneydoğu Yollarında Döğme Gül”** yazısı 4 numara, 488. sayıda çıkan **“Güneydoğu Yollarında- Mardin Şehrine Doğru”** yazısı 7 numara olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla dergi içinde bu yazı serisinin 34 ayrı yazıdan müteşekkil olduğu görülmüştür. Yahya Benekay görevi süresince Mardin, Hakkâri, Siirt ve Şırnak illerinde bulunmuştur. Bulduğu şehirlerin kültürel dokusu, halkın giyim, yeme-içme, sağlık, temizlik, inanç, eğlence, yaşam biçimleri, geçim kaynağı, devlete ve aydına tavırları, alışkanlıkları ve dünyaya bakış açıları gibi çok yönlü sosyal yapısı yazılara yansıtılmıştır. Bu gözlemler ve tecrübeler sadece halkı yansıtmakla kalmamakta bununla birlikte bölgeye giden görevlilerin de yaşadığı problemleri, onların halka bakışını, edindikleri yeni alışkanlıkları, uyum süreçlerini yansıtmaktadır. Bu, çift taraflı bir ayna, karşılıklı bir kültür alışverişidir.

Yahya Benekay

Yahya Benekay, memuriyet görevi sebebiyle Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinin çeşitli illerinde bulunmuştur. Gittiği illerde gözlemlerini not almış ve onun bu notları Varlık dergisinde yayımlanmıştır. Çalışmamızın konusu olan **“Güneydoğu Yollarında”** yazı serisi de bahsi geçen notlardan oluşmaktadır. Varlık dergisi yazarlarından olan İhsan Akay, Benekay’ın da içinde bulunduğu Varlık derginin yazar kadrosunu: **“milliyetçi”, “devrimci”, “garpcı”, “yüzü batıya dönük”, “teokrasiye karşı”, “Türkçü ve Türkçeci”, “Atatürkçü”, “kendini geliştiren ve gelişime açık”** kişiler olarak tanımlamaktadır (1956, S. 434: 5).

Benekay, 1925 Köstence/ Romanya doğumludur. 1935’te Türkiye’ye göçmen olarak gelen edip, kentlerde yaptığı incelemelerle, gözlem ve kalem gücünü ortaya koymaktadır. Benekay sırası ile, Eskişehir Ortaokulunu (1944), Kütahya Lisesini (1947) ve Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesini (1951) tamamlamıştır. Yazar, Maliye Bakanlığı’nda stajyer (1951) olarak çalışmış, mezuniyetten sonra 1952’de çalışma hayatına atılmıştır. Eskişehir Defterdarlığında şeflik (1952), ardından Gümrük ve Tekel Bakanlığında müfettişlik (1956) yapmıştır. Hisar dergisi kurucuları arasında ve edebiyat topluluğu içinde olan Benekay, sanat hayatına 1954’te atılmış dönemin önemli dergilerinde düzyazı, inceleme, şiir türlerinde eserler vermiş, film senaryoları kaleme almıştır. Bunlara ilaveten, bildiğimiz kadarıyla, Zeki Müren’in seslendirdiği **“Gözlerin Doğuyor Gecelerime”** albümündeki **“Günlerdir İçime Çöktü Ayrılık”** parçasının söz yazarıdır. Ayrıca üzerinde çalıştığımız **“Güneydoğu Yollarında”** adlı yazı serisi, 1962’de Türk Dil Kurumu Röportaj Ödülü’nü almıştır (Tonga, 2018). 1997 yılında vefat etmiştir.

Varlık dergisinde, **“Güneydoğu Yollarında”** seri yazısının ardından **“Gülen Anadolu”** seri yazısına başlamıştır. Yazılarında ve eserlerinde, mitoloji ve efsanelerin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Benekay, mitoloji ve efsaneye özel bir ilgisi olduğunu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Anadolumuz, herkesçe bilinen bir gerçektir ki tarih boyunca çok çeşitli toplumların uğrağı olmuştur. Bu toplumların duygularından, düşüncelerinden elbette tortular kalacaktı. Bu tortular yurdumuzun manevi gerçekleridir. Gezi notlarımda sırası düşmüşse, o yerlerde rastladığım bu tortulara da yer verdim. Hem bu elimde olmayan bir şeydir. Zorla yazılarımın arasına katılır.” (Ünal, 1963, S. 600: 9).

Benekay’ın yazılarında sık sık benzetmeler verdiği Yunan mitolojisi anlatılarından çıkardığımız üzere, onun için Yunan mitolojisi, ilgidin öte, **“Avrupa’da Rönesans’a yol açan hümanist düşüncenin, ileri sürüldüğü gibi Yunan değil, Anadolu kaynaklı olduğunu”** (Küçük, 2017: 81) ileri süren **“Mavi Anadoluculuk”** akımının bir etkisi olabilir. Bu düşüncüyü şu sözler ile güçlendirmektedir:

“Ovidius’un anlattığı mit’lerin pek çoğu Anadolumuzda geçmiştir. Sonra Halikarnas Balıkçısı’nın

Anadolu Efsaneler'i ve Azra Erhat'ın Mavi Anadolu Mavi Yolculuk kitapları. Görevim sebebiyle de Anadolu'yu Trakya'yı çok gezdim. Kıyıda bucakta, kitaplarda basılı kalmış efsaneleri derlemekle uğraştım. Kitapların yazdıklarını halkın da bildiğini hayretle ve sevinçle gördüm." (Ünal, 1963, S.600: 9).

Efsane-Mit

Yahya Benekay, bulunduğu illerde insanlardan taşlar, yerleşim yerleri, Cudi Dağı gibi o bölgeye özel pek çok konu üzerine efsaneler dinlemiştir. Asıl olarak, Farsça "fesane" den gelen kelime, ülkemizde önceleri "menkıbe" olarak anılmıştır. Ancak menkıbe, bir veliye, bir kişiye direkt bağlı olması şartından, efsanenin türleri arasında yer almaktadır. Bugün ise efsane ve söylence olarak anılan anlatılar, anlatan kişinin, gerçekliğine biat ettiği bir anlatı türüdür (Alptekin, 2018: 15-18). Pertev Naili Boratav'a göre de efsanenin başlıca niteliği, inanış konusu olması, gerçekten olmuş kabul edilmesidir. "Düz konuşma diliyle, her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı"dır (1992: 98). Efsaneler bir yer, bir yapı veya kişi ya da olay hakkında açıklama getiren anlatılardır. Olağanüstülükler içermektedir. Yakın tarihte meydana gelmektedir. Çoğunlukla toplumların yaşadığı önemli olaylardan türemektedirler. Savaş, göç, doğal afet, kıtlık, büyük başarılar, dini olaylar, örnekler arasında bulunmaktadır (Alptekin, 2018: 15-20). Taş kesilme, şekil değiştirme, dönüşüm, oluşum gibi motif yapıları barındıran efsane türünü Boratav dört bölüm olarak sınıflandırmaktadır:

1. "Yaradılış Efsaneleri-Evrenin Sonunu Anlatan Efsaneler
2. Tarihî Efsaneler
3. Tabiatüstü Şahıslar ve Varlıklar Üzerine Efsaneler
4. Dinî Efsaneler" (1992: 100).

Efsanenin bir türü olan **memoratlar**, kişinin kendi yaşadığı olağanüstü durumlar olabileceği gibi tecrübe etmiş birinin anlattığı olağanüstü durumu da isimlendirmektedir. Yaşayan kişi, kişiler veya topluluk, gerçekleşen olaya olağanüstü bir gücün sebep olduğuna inanmaktadır. Efsane ve memoratı birbirinden ayıran en önemli özellik ise memoratın, kişinin başından geçmiş olması, anı niteliği taşıyor olmasıdır (Çobanoğlu, 2021: 25-33).

Anlatılarda rastladığımız bir diğer tür, mitolojik anlatılardır. Mitlerde de inanma esası mevcuttur. Fuzuli Bayat'a göre mit: "**her milletin karakteristik oluşumunun, psikolojisinin, kendine has özelliklerinin ilk kaynağı**" olduğu gibi "**mantığın sonucu**" olarak ortaya çıkmaktadır. Mitler, "**etnik medeniyetin bütün katmanlarını kendinde toplayabilmiş bir sistem**", "**kozmetik bilginin sembolleşmiş kaynağı**", "**ilk siyaset bilimi**" ve "**ilk ideolojidir**" (2021: 11-15). Mitoloji, ilk insanların çevresindeki farklılıkları, özellikle de büyük tabiat olaylarını açıkladığı bir düşünüş biçimidir.

İnanç yönüyle ve bir şeyleri açıklama güdüsü ile ortaya çıkan anlatılar olması, efsane ve mitin neredeyse

aynı anlatılar olduğu fikrini düşündürmektedir. Bu benzer iki türü birbirinden ayıran keskin çizgiler bulunmaktadır. İsmail Görkem bu farkları beş maddede belirtmiştir. İki anlatı, oluştukları zaman, gerçekleştikleri mekân, inanan kişiler, dinî unsurlar ve kahramanların vasfı yönünden birbirinden ayrılmaktadır. Görkem'e göre efsanelerde anlatıcının inanması önemli iken, mitlerde dinleyicinin inanması ön koşul olmaktadır. Efsaneler daha yakın zamanda oluşmaktadır. Efsanelerde mekân günümüze aitken mitlerde farklı bir dünyadır. Kutsiyet, bütün efsanelerde aranmazken mitlerde temel unsurdur. Efsane kahramanları tarihî kaynaklı, mit kahramanları ise tanrısal özellik taşımaktadır. (Görkem, 1987: 18)

Çalışmamızdaki anlatıları sınıflandırırken efsaneler için İsmail Görkem'in, mitler için Fuzuli Bayat'ın tasnif çalışmalarını ölçüt aldık.

Güneydoğu Yollarında Yazı Serisi İçindeki Efsaneler

"Güneydoğu Yollarında" adlı yazı serisindeki efsaneler daha önce taranmamış ve tasnif edilmemiştir. Bu serideki efsaneler için İsmail Görkem'in şu tasnifi kullanılmıştır:

"1-Dini Efsaneler

A-Evliya Menkıbeleri

B-Kutsal Kabirlerle İlgili Efsaneler

C-Mecnunlarla İlgili Efsaneler

D-Hızır-İlyas İle İlgili Efsaneler

2-Ak Karısı, Kapos ve Cinlerle İlgili Efsaneler

3-Taş Kesilme Efsaneleri

4-Hayvan Efsaneleri

5-Yer Adları İle İlgili Efsaneler

A-Meskûn Bölgelerle İlgili Efsaneler

B-Yeryüzü Şekilleri İle İlgili Efsaneler

C-*Diğerleri*" (1987: 58). Görkem, "Diğerleri" başlığı altında, "Yer Adları İle İlgili Efsaneler" in alt başlıklarına dâhil edilemeyeceğini belirttiği tek bir anlatıyı aktarmaktadır: "Lanet Taşı". Bu tasnifteki "Lanet Taşı" gibi halk tarafından üzerine inanç geliştirilmiş taşlar Benekay'ın yazılarında da bulunmaktadır.

Dinî Efsaneler

Evliya Menkıbeleri

Benekay'ın yazılarında halk tarafından o bölgede yaşadığına ve kerametlerinin olduğuna inanılan kutsal kişi Hz. Nuh'tur. Evliya menkıbelerin, gerçek, mukaddes kişilerin, hayattayken veya öldükten sonra başına geldiğine, üstelik yaşanan olayın sahiden olduğuna inanılmaktadır. Mukaddes gibi kabul gören kısa, sade bu efsanelerin, yeri ve zamanı bellidir (Ocak, 1984'ten Görkem,1987: 60). Tasnif sırasına göre vereceğimiz ilk efsane "Millî Karakolu" başlıklı yazıda geçen "aşurenin nasıl oluştuğu" ile ilgili menkıbedir. Karakolda Hz. Nuh'tan

bahsedildiği sırada, Benekay çocukluk yıllarına dönerek annesinin aşure yaparken anlattığı şu anlatıyı anımsar: *“Bu aş Nuh Nebi'nin aşıdır. Gemide yiyecekleri kalmamıştı. O zaman her yeri aradılar ne buldularsa bir kazana doldurdular ve kaynattılar. İlk aşure aşı odur. O gün Muharrem ayının onu idi. O gün gemi de karaya oturdu.”* (1960, S. 536: 9).

Bu anlatıda olayın zamanı, Muharrem ayının 10'u olarak verilmekte ve olay, Hz. Nuh'un gemisinde yaşanmaktadır. Üstelik geminin karaya oturduğu gün ile aşurenin yapıldığı gün, aynı gün olarak işaret edilmektedir. Aşure, gemide bulunan son gıdalar ile yapılmış, artık gemide başka yiyecek kalmamıştır. Çaresizliğin son noktada olduğu gündür. Geminin de bugün karaya oturması bir hikmet olarak düşünülmektedir.

Bunların dışında anlatıcı, aşurenin içeriğindeki malzemelerin ne kadar çeşitli olursa o kadar sevap olacağını da söylemektedir.

Her tavuk yediklerinde de annesinin, tavuğun göğüs kemiğini göstererek yine, Nuh Nebi'nin gemisini bu kemiğe bakarak yaptığını dile getirdiğini söylemektedir. Kıyameti atlatan bir geminin, kuşgillerden, tavuğun göğüs kemiğinin biçiminden ilham alınarak yapıldığına inanılmaktadır.

Benekay, Güneydoğu Anadolu'da geçirdiği zaman içinde, yaşadığı olayların ışığında ve bulunduğu sohbetlerin bağlamında, annesinden dinlediği anlatıları anımsamakta ve aktarmaktadır. Romanya'da doğup büyümüş olan Benekay, Güneydoğu Anadolu'da dinlediği anlatıları, annesinden, çocukluk yıllarında dinlediği anlatılar ile ilişkilendirmektedir. Böylece Tufan vakası ile ilgili anlatıların, Osmanlı coğrafyasına yayılmış olduğu görülmektedir. Bu durum, İslam'ı yaymak amacı ile dervişlerin, alperenlerin, âşıkların vb. meclisten meclise, dilden dile aktardıkları peygamber kıssalarının, ulaştıkları kültürlerde yeni söyleyişler bulmuş olduğunu düşündürmektedir.

Kutsal Kabirlerle İlgili Efsaneler

Kutsallığına inanılan kişiler arasında Hz. Nuh dışında bir de “Kesikbaş” bulunmaktadır. Benekay, ikinin de mezarı hakkında bazı rivayetler dinlemiştir. Bu rivayetler bir evliyanın, öldükten sonra da gömüldüğü yerde, meskende bir kutsiyetinin, koruyuculuğunun olduğuna inanılan anlatılardır. “Kesikbaş” başlıklı anlatıda Benekay, Cizre'de Nuh Nebi'nin mezarı olduğu iddia edilen yeri görmek için yola çıkar. Ancak memur Bekir ona Kesikbaş'ın mezarından da bahseder. Benekay'a, Cizre'nin Tor, Saklan ve Kale adında üç kapısı olduğunu, Tor kapısının yanı başında Kesikbaş'ın mezarı olduğunu söylemektedir. Bu mezar etrafında yaşanmış bir olağanüstülükten bahsedilmemiştir.

“Bizim Bekir bana dedi ki ‘Cizre'nin üç kapısı varmış: Kale kapısı, Saklan kapısı. Kale kapısından tik girdiniz. Saklan kapısından da Saklan pasavan geçidine gidilir. Tor da öbür arada.’ dedi. Sonra gene dedi ki:

‘Tor kapısının yanı başında bir mezar var. Bu mezar Kesikbaş'ın mezarı.’ dedi.” (Benekay, 1959, S. 510: 16).

Ahmet Yaşar Ocak'ın Türk Folklorunda Kesikbaş adlı kitabının “Anadolu ve Balkanlar Türk Folklorunda Kesikbaş” başlığında anlatılan “Destanın Konusu” ile Yahya Benekay'a annesinin anlattığı Kesikbaş, benzerlikler göstermektedir. Ocak, “Destanın Konusu” bölümündeki özet için *“Türk Tarih Kurumu Kitaplığı nüshası ile, taşbasması Hikaye-i Mevlidü'n Nebi nüshası”*nı (1989: 14) kaynak almıştır. Benekay, annesinin sadece “Mevlid-i Şerif” okuduğunu belirtmektedir. Bir Kesikbaş'ın, kesilmiş kafanın, Hz. Muhammet'in huzuruna yuvarlanarak gelmesi, ondan kendisini bu duruma getirenlerden intikam almasını istemesi ve Hz. Ali'nin bu intikamı almak için gösterdiği yiğitlikler anlatılmaktadır. Yine Ocak'ın aktardığına göre bu anlatı birkaç nesil önce Anadolu'da çeşitli meclislerde makamlı bir şekilde anlatılmaktadır. Kesikbaş anlatısı Doğu Akdeniz'i çevreleyen toplumlar için kadim bir anlatıdır. Harran ve Diyarbakır'daki kurban ritüelleri kesik başları çok önceden efsaneleştirmiştir. Baş *“ruhun tezahürünün de timsalidir.”* (1989: 13-55). Beş temel duyu organının dördünün net bir şekilde başta bulunan organlarla sağlanması da ona atfedilen önemin bir sebebi olabileceğini düşündürmektedir.

Benekay'ın annesi ise anlatıyı, çocukları çevresine toplayarak, **“kendisi başta, altı kardeş altımıza da diz çöktürürdü, az kıpırdayacak olsak gözlüğünün üstünden haşın haşın bakar, otur oturduğun yerde demeye getirir”, “ahengi biraz daha mübalağalandırarak”, “dizlerinin üstünden doğru sallana sallana”,** Hz. Muhammet'in ağladığı yerlerde kendini tutamayıp ağlayarak, **“Kesikbaş'ın peygamberimizin huzuruna yuvarlanıp gelişine şaşır şaşır kalır, ‘Allah'ın ne hikmeti?’ der”,** Hz. Ali'nin anlatıya dâhil olduğu yerde rahatlayarak anlatır (Benekay, 1959, S. 545: 16). Bu anlatıya göre, Benekay'ın annesi, Kesikbaş'ı büyük bir inanç ve huşu içinde anlatmaktadır. Destandan farklı olarak büyük bir inanç ve saygıyla okumasından dolayı efsane olarak değerlendirilmiştir. Kesik bir başın yuvarlanıp gelmesi Allah'ın hikmetinden sual olunmayacağına yorulmaktadır. Benekay'ın annesi, Kesikbaş'ı aktarırken, dinî gerçekliğine saygı duymakta, okurken çocuklarının hâl ve hareketlerine gözlerle çeki düzen vermektedir.

Hz. Nuh'un mezarının da Tor kapısının biraz ilerisinde, türbeyi andıran bir yapı olduğunu belirtilmektedir. İki odalı bu yapının bir odası boş, bir odasında da *“yumurta büyüklüğünde bir taş”* bulunmaktadır. Halka göre bu bir dilek taşıdır. Taş üzerine bir de inanç gelişmiştir. İnanca göre çocuğu olmayan bir yeni gelin bu taşta *“orasını sürtüştürmüş”, “çocuğum olacaksa bu taş duvara yapışsın, olmayacaksa bu yapışmasın” demiş taşı duvara değdirince yapışmış ve bir sene sonra çocuğu olmuş. ““Bu taş bugün yalama olmuş.”* (Benekay, 1959, S.510: 16).

Yer Adları İle İlgili Efsaneler

Meskûn Yerleri İle İlgili Efsaneler

Semt, mahalle, köy, kasaba, şehir ve kalelerin isimleri ile ilgili bu efsane türünde üç efsane bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Mardin şehrinin kurulması ile ilgilidir.

“Rivayet ettiler ki: çaresiz derde düşmüş, devrin şehzadelerinden biri, çıkmış diyar diyar dolaşmış derdine deva aramış. Kalkmış bu dağa da tırmanmış. Otağını kurmuş, bakmış ki iyileşme var halinde, kalmış. Sonracığıma tırmanırken alnında buran buram birikmiş teriyle birlikte derdi de uçmuş gitmiş. Emir verdirmiş paşalarına beylerine: Mardin şehrini kurdurmuş.” (Benekay, 1958, S. 492: 13).

Bu anlatıda dağ kültü görülmektedir. Ali Duymaz’ın “Kaz Dağı ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme” çalışmasında dağ, ceza verilmek için kullanılan bir mekândır. Günahı olduğuna inanılan kimse, cezalandırılmak amacı ile dağa bırakılmaktadır (Duymaz, 2001: 90). Mardin şehrinin kuruluşunda ise bir şehzade dağa şifa bulmak için, kendi isteği ile çıkmaktadır. Dağların, yüksekliği, üzerinde yetişen bitkilerin çeşitliliği, şifası, aşılabilir olması ve madenleri gibi etkenlerden dolayı bulunduğu her yerde belli inanışlara sebep olduğu bilinmektedir. “Mardin” isminin oluşumu ve kentin tarihi ile ilgili anlatılarda da bir dağdan ve kaleden bahsedilmektedir. İkinci efsane Süryanî manastırı Deyrulzafaran’ın adı ile ilgilidir.

“İlkin Marişlimun diye anılmış, sonra Nusaybin yakınında özel manastırından Marevge’nin ve on iki şakirtinin kemikleri getirtilerek konulduğundan Marevgen Manastırı’da denilmeye başlanmıştır. Daha sonraları, çevresinde yetiştirildiği ve sıvasında kullanıldığı için zafaran adlı bitkiye dayanılarak Deyrulzafaran adını almıştır. Ayrıca içinde on iki bin azizlerin kemikleri bulunduğu için On İki Bin Aziz Manastırı da denmiştir.” (Benekay, 1959, S. 494: 14).

Bu efsane türünün son örneği Hz. Nuh’un köyüdür. “Milli Karakolu” başlıklı yazıda *“Karakol komutanı Nuh’un gemisini anlatıyordu. Tam karşımızdaki tepeye oturduğunu, oradan seksen kişiyle inerek şu köyü seksen haneli olarak kurduğunu...”* (Benekay, 1960, S. 536: 9) anlatılmaktadır. Bu köyün ismi Kürtçe seksen demek olduğu yazmaktadır. Köyün halk arasındaki adı hiçbir yazıda geçmemiştir. Köyün ismi ile ilgili genel bilgiler ise *“Şırnak il merkezine bağlı bir köy olan Heştan (Yoğurtçular) köyünün de ismini buradan aldığına inanılmaktadır. Kürtçede heşt sekiz, heştî seksen anlamına gelmektedir. Yine Heştan sekizler, Heştıyan ise seksenler anlamını taşımaktadır”* (Tunç, 2022: 995) şeklindedir.

Yukarıda anlatılan, Hz. Nuh’un mezarı olduğuna inanılan, türbeyi andıran mekânın da bu köyden ayrılarak kurulmuş olan Cêma köyünde olduğu düşünülmektedir. *“Hatta Cêma köyündeki mezarlığın adı da Nuh Nebi’dir. Yani Hz. Nuh’un orada gömülü olduğuna inanılmaktadır. Ve insanlar Cuma günleri buraya gidip Fatihalar okumakta*

ve özellikle çocukları sevindirmek için şeker ve tatlı türü ikramlarda bulunmaktadırlar.” (Tunç, 2022: 995)

Diğerleri

Burada üzerine çeşitli inançlar oluşmuş taşlardan bahsedilmiştir. Benekay, Güneydoğu seyahati boyunca hiç bitmeyen bir akrep ve yılan korkusu yaşamıştır. Bu korkunun çoğu, yöre halkının tedbirli davranışlarından ve sokma hikâyelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak, Cizre’de, çocukların oynadığı bir ölü yılan dışında ne bir akrep ne de bir yılanla karşılaştığı olmamış. Buna karşın her gün birini akrep soktuğunu duyduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla sürekli tetikte olunarak, halkın akrebe ve yılanla karşı yaptığı soyut ve somut tüm korunma yöntemleri yapılmıştır. İlk “Akrep” başlıklı yazısında seyyah Nâsır-ı Hüsrev’in, gezileri esnasında Halep dolaylarında bir şehrin kapılarında iki büyük yuvarlak taş gördüğünü ve bunların akrep ve yılan tılsımı olduğunu anlatmaktadır (Benekay, 1959, S. 512: 9). “Yılan” başlıklı bir sonraki yazısında ise memur Bekir tılsımlı taşlardan bahsetmektedir:

“Cizre’nin mirilerinden biri Medine’den iki taş getirtmiş. Biri akrep öbürü yılan tılsımı imiş. O günden sonra akrep de yılan da kimseleri sokmaz olmuş. Ama bir gün bu taşlardan birini Musullu bir hırsız almış kaçmış o da akrep tılsımıdır. İşte o gün bu gündür günde beş on kişiyi akrep sokar da kimsecikleri, ilaç için olsun, bir yılan sokmazmış.” (Benekay, 1959, S.514: 18).

Üzerine inanç gelişen bir diğer taş, yöre halkının değil Hakkârî’ye atanan memurların el sürdükleri “Efkar Taşı”dır. Seri’nin “Son” başlıklı yazısında bahsedilmektedir. Hakkârî’ye yeni gelen memurlar bu taşla dokunurlar dokunanın tez döneceğine inanırlarmış. Benekay’ın kendisinin bu taşla dokunup dokunmadığını bilmiyoruz ancak Hakkârî’de vefat eden öğretmen için *“Tanrı yargılasın Selahattin Şimşek bu taşla dokunmamış olacak.”* (Benekay, 1962, S. 566: 8) denilmiştir. Yahya Benekay’ın anlatı dinlediği kişiler, çoğunlukla, oraya atanmış, o topraklara memur, asker olarak gelmiş görevlilerdir. Benekay’ın bunu özellikle yaptığı ve sebebi, şu sözlerle belirtilmiştir:

“Hani müzelerde, harabelerde, eski eserlerin bulunduğu yerlerde bekçiler, odacılar, hademeler vardır. Kulaktan dolma da olsa o yerlerle ilgili bir bilgileri vardır. Ben en çok onlara yavaşlar, onları dinlerim. Duyduklarına kendileri de katıp anlatırlar. Bir gün Efes Haraberi’nde gezerken bekçi bana ‘Aydınöğlü Mehmet Bey, Selçuk Kalesi’ni buradaki tiyatrunun taşlarıyla yapmış.’ demişti. Bir de Antalya’da Side Harabeleri’nde başı yok bir Apollon heykeli için bekçi ‘beyim bunun başını Hz. İsa kesmiş’ deyivermişti.” (1960, S.536: 9).

İnsanların, doğup büyüdüğü yer olmasa bile, gittikleri topraklarda inanılan gerçeklik algısına zamanla uyum sağladığını, sorgulasa da bir yandan da inandığını görmekteyiz. Benekay, ne kadar anlatıları sorgulasa da onların gerçek olabilme ihtimalini kaldırıp atamamıştır. Örneğin Kesikbaş için: *“Benim demek istediğim asıl, çevrenin inancı. Biri çıkmış Kesikbaş’ın mezarı demiş.”*

“Gerçek şu ya da bu olabilir. İnsan buralarda farkında olmadan çevrenin düşünüşüne uyuyor. Hem de samimi olarak” demektedir (1959, S.510: 16).

Benekay tarafından, üzerine anlatı bulunan yerleri görmeye özen gösterilmiştir. Bu bağlamda “Şeyh Şeyda” başlıklı yazıda üzerine anlatılar söylenen şeyh, ziyaret edilmiştir. Ziyaret için gidilen köyün adı belirtilmemiş, ayrıca şeyhin kimliği ve temsilcisi olduğu topluluğun veya ocağın ismi de verilmemiştir. Köyün yeri “*Cudi Dağları’nın dibinde, Dicle’ye bir sigara içimi uzaklıkta, güne doğuya doğru uzanıp giden bir küçük vadinin başlama noktasına sıkışmış küçük bir köy*” (Benekay, 1959, S.508: 16) olarak tarif edilmiştir.

Akrep ve yılan sokmalarına karşı bu şeyhin insanları şerbetlediğine ve onun şerbetlediği kişileri akrep ve yılanın sokmadığına inanılmaktadır. Benekay üçüncü ağızdan şeyhin akrep sokmasını durdurduğuna yönelik bir anlatı dinlemiştir. Halkın şeyhe itimadı ve şeyhin insanlar üzerindeki etkisi “*Her türlü yemini verip gene de gözünü kırpmadan yalan söyledikleri halde ‘Başıyçin’ dedin mi o civar halkına bülbül gibi doğruyu deyiverdirten Şeyh Şeyda.*” (Benekay, 1959, S.508: 16) sözleriyle dile getirilmiştir. Benekay’ın Şeyh Şeyda’yı ziyaretinde herhangi bir olağanüstülük yaşanmamıştır. Uzun bir bekleyiş sonunda yemek yenilmiş, şeyhin gelmesi ile birlikte namaz kılınmış ve şeyh gittikten sonra onun tarafından okunduğu söylenen küp şekerler yenilmiştir. Şerbetlenme bundan ibaret olarak gerçekleşmiştir. (Benekay, 1959, S.508: 16)

Güneydoğu Yollarında Yazı Serisi İçindeki Mitler

Yahya Benekay yolculuğu sırasında Cudi Dağı etrafında oluşmuş olan, Hz. Nuh’a dair inanışlardan, onun bu dağın eteğinde 80 kişilik bir köy kurduğundan ve bu inanışın bir göstergesi olarak her yıl haziran ayının son haftasında Cudi Dağı’nın en yüksek yerinde bir hafta ateş yakıldığından, “Kesikbaş” başlıklı yazısında bahsetmektedir (Y. 1959, S.510: 16). Yaklaşık on yazı sonra “Milli Karakolu” başlıklı yazıda da komutan ona “*ötelede, yukarılarda gördüğümüz köylülerin de o köye kurban kesmek için indiklerini*” ve bu sefer temmuz ayının başında “*Cudi Dağı’nın o yerinde bir hafta ateş yaktıklarını*” anlatmaktadır (1960, S.536: 9).

Fuzuli Bayat’a göre “*özellikle ilkel kabilelerde mitler, şüphesiz ritüellerde korunup sağlanmıştır*”, “*mit yalnız sözlü anlatım olmayıp, aynı zamanda gösteridir*” (2021: 11-15). Ortada belirgin olarak tekrarlanan bir ritüel görülmektedir. Bu ritüel günümüzde de “Sefine Festivali” adı altında devam etmekte ve güncelliğini korumaktadır. Yöre halkının inancına göre Sefine bölgesi, tufandan sonra, Hz. Nuh’un, Cudi Dağı’nda gemisinin oturduğu bölgedir. Yeryüzünde yaşamın ikinci kez bu yerde başladığına inanılmaktadır. “Sefine” kelimesi Arapça kökenli olup, ‘gemi’ anlamına gelmektedir. Bu bağlamda yörenin isminin bu anlatıdan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yahya Benekay’ın da işaret ettiği gibi her yıl temmuz ayının birkaç haftası bu bölgede ritüeller gerçekleşmektedir. Yöre halkı tarafından bu bölgede namaz kılınır, aşure dağıtılır,

civardan gelenler ağırlanır, eğlenceler düzenlenir, güvercin uçurulur. Yörenin Müslüman halkına göre, yedi defa katılmak hac ibadetini yerine getirmektir. Bu festivallerin organizasyonundan sorumlu bir aile bulunduğu belirtilmiştir. Namaz, Sefine’de, Hz. Nuh’un kurduğuna inanılan mabet içerisinde kılınmaktadır (Tunç, 2022: 988-1011). Sadece Müslümanlar değil Yahudi ve Hristiyanlar için de özel olduğuna inanılan bir bölgedir.

Cudi Dağı etrafında gelişen hac inanışının bir benzeri de Kaz Dağı etrafında görülmektedir. Ali Duymaz’ın, Tahir Harimi Balcıoğlu’ndan aktardığına göre, Tahtacı Türkmenleri ve Aleviler yedi yılda bir Sarıkız’ın kabrini ziyaret etmekte ve edenleri hacı sayılmaktadır.

Benekay’a rehberlik yapan Salih Çavuş (ki kendisi Ermeni kökenli bir Hristiyan’dır), onlara Nuh’un gemisinin Nemrut Dağı’na oturduğunu söylemektedir (Benekay, 1960, S.536: 9). O dönemlerde ise geminin Ağrı Dağı’nda aranmakta olduğu Benekay’ın yazılarında belirtilmiştir. Tüm bu farklı görüşler, ritüeller ve anlatılar Yahya Benekay’ı tufan olayını araştırmaya iten etmenlerdir. Burada anlatılan Tufan mitlerini, Fuzuli Bayat’ın tasnifine göre, özel kategoriler içindeki “dünyanın sonu (eskatoloji) hakkında mitler” içerisine almaktayız. Bu mitlerde “*tarih şuurunun ortaya çıkması ve dinî inançların güçlenmesiyle dünyanın sonu, kıyamet anlayışı*” ağır basmaktadır (2021: 16).

Benekay, tufan olayını önce “Yunan Mitolojyasında Tufan” yazısı ile, Ovidius’un “Metamorphoses” (Değişenler) yapıtını kaynak olarak anlatmaktadır. Bir sonraki yazısında “Tevrat’ta Tufan” başlığı ile anlatmaktadır. Son olarak “İslam Mitolojisinde Tufan” başlıklı yazısı ile anlatıyı aktarmaktadır. “İslam Mitolojisinde Tufan” ve “Tevrat’ta Tufan” yazılarında açıkça kaynakça belirtilmemiştir. “*Kitabı Mukaddes’in birinci kitabı olan Tevrat-ı Şerif’in Tekvin bölümünde bir de Kur’an’da Hud, Nuh, Kamer ve Saffet sûrelerinde anlatılır*” denilmiştir (Benekay, 1961, S.545: 12). Anlatılar aktarılırken herhangi bir, doğrudan alıntı, yapılmamıştır. “Tufan Üzerine Son Söz” başlıklı yazısında bu üç anlatının benzer ve ayrılan yönlerini belirterek değerlendirmiştir. İslam Ansiklopedisi’nde Tufan anlatısı için kaynakça olarak Tevrat’ın Tekvin bölümü ve Kur’an ‘ın Nûh (71), Hûd (11), Kamer (54), Tahrim (66), Mü’minûn (23), Furkân (25) sûreleri alınmıştır (Harman, 2012, 41: 321).

Tufan’ın Oluş Sebebi

İslam Ansiklopedisi’nde tufan, Hz. Nuh’un kavminin cezalandırılması için meydana gelen büyük su felâketi olarak tanımlanmıştır. Tufan kelimesi İbranice (mabul), Akkadca (abubu) ve Latince’de (diluvium) her şeyi kuşatan su baskını olarak karşılık bulmaktadır. Pek çok rivayette tufanın sebebi, Tanrıyı öfkeleniren bir olaya bağlandırılmıştır. Tevrat’ta sebebi: kötülük çoğaldığı için Tanrı’nın insanları yok etmesi, olarak görülmekteyken, Kur’an’da sebebi: Nuh kavminden Tanrı’ya inanılmaması ve elçisinin kabul edilmemesidir. İncil’de tufan vakası bulunmamakta ancak 4 mukaddes kitap birbirinin devamı olduğu için Hristiyan inancında da, Tevrat’ta bulunan

anlatı kabul edilmektedir (Harman, 2012, 41: 319). Bütün anlatılarda, tufan olayı bir cezalandırma şeklidir. Benekay'ın anlatısında Zeus, gerekçesini şu sözlerle açıklar:

"İşlenen alçaklıklar kulağıma kadar gelmişti. Söylenenlerin yalan olduğunu görmek isteği ile Olympe'in yükseklerinden indim ve yeryüzünü ziyaret için tanrılığımı insan kılığı altında gizledim. Her tarafta hüküm sürdüğünü gördüğüm cinayetleri size birer birer saymak uzun olacak. Bir Lycaon'u anlatsam yeter. Bana tapınma ile alay etti. Benim ilah olup olmadığımı meydana çıkaracağını söyledi..." (1961, S.545: 12).

Benekay, Tevrat'ta yaratıcının insanları yok etme sebebi olarak ilk önce Kabil'in Habil'i öldürmesi, daha sonra da erkeklerin kadınlar için birbirine düşmesini belirtmiştir.

"Ama Kain'in öfkesi geçmedi. Ve vaki oldu ki kırdada oldukları zaman kavga etti. Ve Habil'i öldürdü." "Rab Kain'den Habil'i sordu. Kain'de ona bekçisi olmadığını ve bilmediğini söyledi. Allah insanoğlunu ilk o zaman lanetledi." "Fakat onlar dişili erkekli çoğalınca, erkeklerin güzel kadınlar yüzünden birbirine düştüklerini görünce, o zamana kadar çok ömür verdiği insanlardan bunu esirgedi."(1961, S.541: 13).

Benekay, İslam mitolojisinde şeytanın insanlar arasına karışmasını ve tufanı, iç içe anlatmaktadır. Şeytan ilk olarak Hz. Âdem'in, yaratıldığı gün, esnemesiyle ağzından içine girmiş, ikinci olarak Kabil'e ateşe tapmayı öğütlemiş, üçüncü olarak da eşek kılığına girerek Nuh'un gemisine girmiştir (Benekay, 1961, S.543: 13). Tufan vakasının sebebi ise şu şekilde belirtilmiştir:

"Nuh Tanrı'ya imana çağırıyor, kavmine vaiz ve nasihatlerde bulunuyor ise de kavmi onunla alay ediyordu. Tanrı o zaman Nuh'a 'Ben onlara mühlet veriyorum onların günahlarından tövbe edip etmediklerini anlayacağım.' dedi. Müddet geçti ama tövbe etmediler. Nuh onları tam üç yüz yıl imana davet etti. Ama olmadı. İşte bunun üzerinedir ki onları yok etmeye karar verdi." (Benekay, 1961, S.543: 13).

Benekay'ın aktardığına göre tufan olayı, ilk olarak Babil dininde görülmüştür. Bu inançta tufanı, bir tabiat olayı şeklinde cinler yapmıştır, cinler güçlüdür ve ilahlar dahi cinlerden çekinmektedir. Zebur ve İncil'de tufan olayı yer almasa da dört kutsal kitap birbirinin devamı sayıldığı için Museviler ve İseviler de anlatıyı kabullenmiştir. Mecusilere göre tufan olayı yoktur (Benekay, 1961, S.545: 12). İslam Ansiklopedisi'nde Tufan ile ilgili ilk belgeler hakkında şu bilgiler verilmiştir:

"İlk yazılı belgeler Sumerler'den kalmaz ve Babil tufan hikâyesi de Sumer menşelidir. Tufanın Sumer versiyonu fragmanlar biçiminde pek çok boşluğu olan bir metin halinde günümüze ulaşmıştır." "Bâbiller'e ait en tam sayılan tufan hikâyesi Gılgamış destanında bulunur. Destanla ilgili eldeki metin Asurbanipal Kütüphanesi'nden gelmektedir ve çok eski orijinal metinlerin kopyasıdır."

(Harman, 2012, 41: 319-320) Harman'ın bildirdiğine göre cinlerden bahsedilmemektedir.

Tufandan Sonra

Benekay'ın yazılarında aktardığı üzere, Tevrat'a göre Nuh'un gemisi Ararat (Ağrı) Dağı'na, Yunan mitolojisine göre Yunanistan'daki Parnass Dağı'na, Kur'an-ı Kerim'e göre de Cudi Dağı'nın Karda mevkiine oturmuştur. Yine İslam mitolojisinde Nuh'un, Cudi'den inince seksen kişiyle kurduğu "Semanin" adlı bir köy olduğunu belirtilmiştir. İslam Ansiklopedisi'nde geminin oturduğu dağ Tekvin'de *"Enginin kaynakları ve göklerin pencereleri kapanır, yağmur kesilir. 150 gün sonra sular azalır ve gemi yedinci ayda ayın on yedinci gününde Ararat dağları üzerine oturur."* Kur'an-ı Kerim'de ise *"Ey yer suyunu yut, ey gök suyunu tut' denilmek suretiyle tufan sona erince gemi Cudi'ye oturmuş"* cümleleriyle verilmiştir. Cudi Dağı'nın tam yerinin ise tartışıldığı belirtilmiştir. Hz. Nuh'un gemiden indikten sonra kurdukları köye *"Gemiden inen Nuh ve beraberindekiler Cezîre diyarında Sûk Semânin adı verilen bir köy kurmuştur."* sözleriyle değinilmiştir (Harman, 2012, 41: 319-322).

Benekay'ın anlatılarına göre Tevrat ve Kur'an anlatılarında olay kahramanı Hz. Nuh iken Yunan anlatısında kahraman Deucalion'dur. Onları tufandan kurtaran ortak özellik ise tanrıya/tanrılara duydukları saygıdır. Tevrat ve Kur'an'da Nuh'a tufanı önceden haber veren yaratıcının kendisidir. Ancak Yunan mitolojisinde Deucalion'a haber veren, geleceği görme yeteneği olan, babası, Prometheus'dur. Benekay'ın "Yunan Mitolojyasında Tufan" adlı yazısında, tufandan sonra Deucalion ve karısı Pyrrha dışında kurtulan olmamıştır, kurtulduktan sonra ikisi tanrılara dua etmişler ve tanrıların emri üzerine:

"Tapınaktan ayrıldılar. Başlarını örttüler. Kemerlerini çözdüler. Tanrıçanın emrine göre taşları alıp alıp arkalarına atmaya başladılar. Bu taşlar yumuşadılar. Az sonra uzadılar ve nihayet çelik kalemin ilk darbeleri altında nakis bir insan taslağı göstermeye başlayan mermer gibi henüz iyi seçilemeyecek bir surette insan şeklini almaya başladılar." "Böylece ilahların iradesiyle kocanın attığı taşlardan erkekler, kadının attığı taşlardan da kadınlar doğdu." (Benekay, 1960, S. 539: 13).

Tevrat'ta ise Nuh ile karısı, oğulları ve onların karısı sağ kurtulmuştur. Tufan sonrası yeniden türeyiş Tevrat'ta yaratıcının Nuh'a ve oğullarına buyruğu ile başlar: *"Tevrat'ta tufan böyle olup bitti. Nuh'a döndürüp dolaştırıp: 'Ve siz semereli olun ve çoğalın; yeryüzünde türeyin ve onda çoğalın.' dedi durdu. Ve bizler de bu suretle kısa zamanda Sam, Ham ve Yafet'ten olmak üzere üredik geldik."* (Benekay, 1961, S. 541: 13). Benekay'ın aktardığı İslam miti anlatısında ise seksen kişi kurtulmuştur:

"Nuh'un gemisinde seksen kişi vardı. Gemiden indiler. Nuh oraya bir köy kurdu. Bu köye de Semanin (seksen demektir) adını koydu. Çünkü bu köyde kendisine iman eden ve sayıları sekseni bulan müminlerden her biri için birer ev yaptı. Bu köy halen de Semanin adını taşımaktadır."

(Taberi: *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*)” (1961, S. 543: 13).

Benekay’ın yazısındaki İslam mitinde ve İslam Ansiklopedisi’nde İslamî kaynaklarda Hz. Nuh’un gemiden indikten sonra kurban kestiği ve çeşitli ritüeller gerçekleştirdiği belirtilmemiştir. Ancak bugün varlığını koruyan ve Cudi Dağı’nda gerçekleştirilen Sefine Festivali’nde Hz. Nuh’un kurduğuna inanılan türbede namaz kılmak, kurban kesmek gibi ritüeller gerçekleştirilmektedir. Bunların yanı sıra İslam Ansiklopedisi’nde, Tevrat ve Sümer tabletlerinde bu tür ritüeller olduğu belirtilmiştir. Sümer versiyonuna göre “Ziusudra bir gemi yapmak suretiyle tufandan kurtulur, gemiden çıkınca kurban takdim eder ve ilahlar onu ölümsüzleştirerek güneşin doğduğu yere, Dilmun’a yerleştirir.” (Harman, 2012, 41: 319) denilmektedir. Tevrat için:

“Tanrı’nın emri üzerine Nuh ve ailesiyle gemidekiler karaya çıkarlar; Nuh bir sunak yapar, Yahve’ye temiz hayvan ve kuşlardan takdimeler sunar. Tanrı da Nuh ve oğullarını kutsar, bütün canlıları bir daha yok etmeyeceğini, yeryüzünün yok eden tufanın bir daha olmayacağını bildirir.” (Harman, 2012, 41: 321).

Yahya Benekay bu anlatılar dışında da Yunan mitolojisine benzetmelerle değinmiştir. “Sekerek” başlıklı yazısında Kartaca şehrinin kuruluşunu anlatır. “Milli Karakolu” adlı yazısında harçsız, çamursuz bir duvarı “Kiklopların’da Tiryns’te yaptıkları dünyanın ilk duvarları” na (1960, S.536: 8) benzetmiştir. “Beytuşşebab” adlı yazısında ıssız, yer yer meşeliklerden oluşan kuytu bir yerden geçmekte ve burayı, Zeus’un Artes koruluğuna benzetmiştir. “Zoma” başlıklı yazısında, gün doğmadan yaylaya tırmadıkları sırada gördüğü çiğleri, Şafak Tanrıçası Eos’un göz yaşları olarak nitelemiştir.

Sonuç

Varlık, Cumhuriyet’in onuncu yılında Yaşar Nabi Nayır ve arkadaşları tarafından kurulmuş bir sanat ve fikir dergisidir. “Bir boşluğu doldurmak” amacıyla *Varlık* olarak isimlendirilen dergide, yeni fikirler ile inşa edilen Türk devletinin gelişim sürecine de müşahitlik edilmiştir. Yeni Türk devletinin devlet politikası içerisinde Türkçülük bulunmaktadır. Akımın da etkisi ile folklor çalışmalarına verilen önem artmıştır.

Devlet desteği ile yapılan Anadolu folklor derlemeleri, aydınlar arasında, hızla yayılan bir alışkanlığa dönüşmüştür. Bu popüler öze dönüş araştırmaları, Boratav’ın Ankara Üniversitesi bünyesinde bulunan halk bilim kürsüsünün kapatılması (1948) ile son bulmamıştır. Araştırmacıların yanı sıra, Anadolu yörelerine giden devlet memurları da amatör olarak, orada gördüklerini kaleme almışlardır. Bu yazılar, dergiler üzerinden aydın dünyasına ulaştırılmıştır. Yahya Benekay da Güneydoğu Anadolu’da yaptığı görev sırasında, bu yörelerde oluşmuş inanç ve yaşam biçimini gözlemlemiştir. Gözlemleri esnasında kendi çocukluğuna, kendi öğretilerine ve hislerine sık sık değinerek içsel sorgulamalar yaptığı görülmüştür.

Benekay’ın tanıklık ettiği inanışlar, derlediği anlatılar ve ritüeller çalışmamızda tasnif edilmiştir.

Benekay gözlemlerini devrin edebi akımı olan “Mavi Anadoluculuk” bakış açısı ile gerçekleştirmiştir. “Yahya Kemal ve Yakup Kadri’nin bütünleyici havza edebiyatına karşılık, her medeniyet ve unsurunun Anadolu’dan neşet ettiği” (Küçük, 2017: 81) görüşünü savunan bu akımın etkisinde kaldığı fikrine bizi ulaştıran Benekay’ın şu sözleridir:

“Anadolumuzun efsaneleri ile Yunan mitolojisine çok yakın bir ilgisinin bulunduğu, bu konuda incelemeler yapan her yazar tarafından söylenegelmiştir. Bu, açık bir gerçektir. Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir), Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu bu ilgiyi pek güzel, pek zarif olarak ve çok ustaca anlatmışlardır. Anadolumuz, herkesçe bilinen bir gerçektir ki tarih boyunca çok çeşitli toplumların uğrağı olmuştur. Bu toplumların duygularından, düşüncelerinden elbette tortular kalacaktı. Bu tortular yurdumuzun manevi gerçekleridir. Gezi notlarımda sırası düşmüşse, o yerlerde rastladığım bu tortulara da yer verdim. Hem bu elimde olmayan bir şeydir. Zorla yazılarımın arasına katılır.” (Ünal, 1963, S.600: 9).

Yahya Benekay’ın en çok üzerinde durduğu, yazılarının büyük bir kısmını oluşturan inanış, Hz. Nuh’un başından geçtiğine inanılan tufan vakasıdır. Özellikle üç kutsal din tarafından, gerçekleştiğine inanılan tufan vakası üzerine, Cudi Dağı etrafında oluşmuş ritüellerden bahsedilmiştir. Bu ritüeller günümüzde de “Sefine Festivali” olarak varlığını sürdürmektedir.

Tufan olayı ile ilgili gerek İslam Ansiklopedisi’nde gerekse Yahya Benekay’ın notlarında görülmeyen ritüeller, Sefine Festivali’nde halen yer almaktadır. Örneğin İslam anlatılarında Hz. Nuh’un gemiden inince kurban kestiği ve namaz kıldığı verilmemesine rağmen Sefine Festivali’nde namaz kılma, kurban kesme gibi ritüeller yer almaktadır. Bu ritüeller İslam Ansiklopedisi’nin Sümer tabletleri anlatısında ve Tevrat anlatısında görülmektedir. Bu durum, pek çok inançtan insanın, geçmişten günümüze dek bir arada yaşadığı Güneydoğu bölgesinde, yoğun, kültürel alışveriş olduğuna işaret etmektedir. Tufan olayı çerçevesinde Müslüman halkın geliştirdiği ritüellerin bazıları, etkileşim içerisinde oluşan inançlardan edinilmiştir. Bu durum bizlere “İnançlar ve ritüeller üzerine coğrafyanın ve toplumun etkileri nelerdir?”, “Etkileşimler inançları ve inananları ne şekilde değiştirmektedir?” sorularına yönelmiştir. Bu sorular nihayetinde bizleri, Benekay’ın “İnsanlar mı kitaplardan öğrenir, kitaplar mı insanlardan?” sorusu ile yeni çalışmalara itmektedir.

Références

Alptekin, A. B. (2018). Efsane ve Motifleri Üzerine. Ankara: Akçağ Yayınları

- Aydım, M.A. (2012) Tufan. Ö.F. Harman (Ed.), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 319-322
- Bayat, F. (2021). Mitolojiye Giriş. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Boratav, P. N. (1992). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Çobanoğlu, Ö. (2021). Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları. Ankara: Akçağ Yayınları
- Deniztekin, F. N., Ercan E. (2010). Yaşar Nabi Nayır ve Varlık Dergisi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Duyamaz, A. (2001). Kaz Dağı ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4, (5), 88-102
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50351/652127>
- Erhat, A. (2007). Mitoloji Sözlüğü. Ankara: Remzi Kitapevi
- Filiz Deniztekin, Kişisel Görüşme, 5 Aralık 2022
- Görkem, İ. (1987). Elazığ Efsaneleri Üzerine Araştırmalar. [Basılmış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi
- Küçük, S. (2017). Türk Edebiyatında Mitoloji Arayışları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (37), 69-90
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61817/924835>
- Mungan, H. S. (2022). Mardin Masallarının İşlevsel Açından Değerlendirilmesi. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mardin Artuklu Üniversitesi
- Ocak, A. Y. (1989). Türk Folklorunda Kesikbaş. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları
- Oğuz, Ö. M. ve Ekici, M. vd. (2014). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları
- Tunç İ. (2022). Cudi Dağı'nda İbrahimî Dinlerin Ortak Mirası Olarak Sefine Festivali. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9, (2), 998-1011
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd/issue/71425/1136595>
- Türkcan, R. (2001). Anadoluculuk Akımı. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi
- Tonga, N. (2018). Yahya Benekay. Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/benekay-yahya>
- Yıldırım, D. (2016). Türk Bitiği. Ankara: Akçağ Yayınları
<https://sozluk.gov.tr/>
<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-10319/tepegoz-kiklop/>
- Benekay, Y. (1959ç). Kesikbaş. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (510), 16.
- Benekay, Y. (1959d). Akrep. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (512), 9.
- Benekay, Y. (1959e). Yılan. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (514), 18.
- Benekay, Y. (1960a). Millî Karakolu. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (536), 8.
- Benekay, Y. (1960b). Yunan Mitolojyasında Tufan. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (539), 12-14.
- Benekay, Y. (1961a). Tevrat'ta Tufan. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (541), 13.
- Benekay, Y. (1961b). İslam Mitolojisinde Tufan. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (543), 13.
- Benekay, Y. (1961c). Tufan Üzerine Son Söz. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (545), 12-14.
- Benekay, Y. (1961ç). Sekerek. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (554), 13.
- Benekay, Y. (1961d). Zoma. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (558), 12.
- Benekay, Y. (1961e). Beytuşşebab. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (562), 14.
- Benekay, Y. (1962). Son. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (566), 8.
- Ünal, M. (1963). Sanatçılarla Konuşmalar Yahya Benekay. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (600), 9.
- Varlık. (1933). On Beş Günde. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (1), 18.

Varlık Dergisi*

- Akay, İ. (1956). Varlık Okulu. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (434), 5.
- Benekay, Y. (1958). Mardin. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (492), 13.
- Benekay, Y. (1959a). Deyrulzafaran. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (494), 14.
- Benekay, Y. (1959b). Cizre. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (504), 10.
- Benekay, Y. (1959c). Şeyh Şeyda. Varlık Dergisi Dijital Arşiv. (508), 16.